

I. КАРПЕНКО-КАРИЙ. ТРАГІКОМЕДІЯ «МАРТИН БОРУЛЯ». 10 КЛАС

О. В. Лапузіна, учитель української мови та літератури, Гружчанський НВК, Сумська обл.

ТЕМА. Іван Карпенко-Карий. Трагікомедія «Мартин Боруля», її сценічна історія. Дворянство як міф про краще життя. Підміна особистісних етичних цінностей станомою приналежністю

Мета: ознайомити учнів з історією написання і проблематикою п'єси, основними елементами її сюжету та композиції; розкрити «секрет» тривалого сценічного життя; розвивати навички ідейно-художнього аналізу драматичного твору, вміння характеризувати героїв твору, пояснювати засоби їхнього комічного зображення; виховувати почуття власної гідності.

Обладнання: портрет І. Карпенка-Карого, текст п'єси «Мартин Боруля», ілюстрації до твору, завдання на картках.

Тип уроку: урок вивчення нового матеріалу.

ХІД УРОКУ

I. ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ МОМЕНТ

II. АКТУАЛІЗАЦІЯ ОПОРНИХ ЗНАТЬ

1. Бесіда за питаннями

- Назвіть основні ознаки драматичного твору. (*Твір призначений для театральної постановки, тому складається з двох частин — мова героїв і ремарки, які вказують режисеру на декорації та дії персонажів. Про характер героя читач може судити тільки за словами самого героя, а не дізнаватися зі слів автора твору.*)
- Назвіть провідні драматичні жанри. (*Трагедія, комедія, драма, трагікомедія, водевіль, мелодрама*)
- Які види драми побутували в минулому? (*Див. додаток*)

III. ПОВІДОМЛЕННЯ ТЕМИ, МЕТИ УРОКУ

IV. МОТИВАЦІЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1. Презентація або виставка світлин
«Сценічна історія п'єси «Мартин Боруля»
Див. ілюстрації.

2. Проблемне запитання

— У чому секрет сценічної популярності п'єси «Мартин Боруля»?

V. СПРИЙНЯТТЯ Й ЗАСВОЄННЯ НАВЧАЛЬНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Літературний диктант

На запитання учні відповідатимуть «так» або «ні».

- У Мартина Борулі було троє дітей. (*Ні*)
- Марися була закохана в Миколу. (*Так*)
- Найбільшим своїм ворогом Мартин вважає Красовського. (*Так*)
- У місті в Омелька вкрали чоботи. (*Так*)
- Націєвський не прийняв пропозиції Мартина приїхати до них у гості. (*Ні*)
- Батько змушує Марисю вчитися грати на фортепіано. (*Ні*)
- Незмінним атрибутом Націєвського була гітара. (*Так*)
- Мартин і Палажка сваряться, бо не можуть дійти згоди, хто буде хрещеними батьками внуків. (*Так*)
- Степан на службі зробив собі непогану кар'єру. (*Ні*)
- Мартин Боруля захворів, бо застудився, доглядаючи господарство. (*Ні*)
- Мартин Боруля погоджується на шлюб Миколи та Марисі і благословляє їх. (*Так*)
- Головний герой так і не усвідомив, що дворянство — не головне у житті. (*Ні*)

2. Композиція твору

- **Зав'язка:** Боруля подає в суд на Красовського.
- **Розвиток дії:** Боруля намагається прищепити членам своєї родини дворянські риси.
- **Кульмінація:** головний герой дізнається про відмову в дворянстві.
- **Розв'язка:** усвідомлення Мартином своєї помилки.

3. Бесіда за питаннями

— Якого року було написано п'єсу «Мартин Боруля»?

— Доведіть, що твір має гостре соціальне спрямування і віддзеркалює сучасну І. Карпенкові-Карому дійсність.

Коментар учителя

У п'єсі відображено зміни, які відбулися в українському селі після реформи 1861 року. Мартин Боруля — чиновник, тобто вільна людина, яка сплачує грошовий податок. Як бачимо, чиновники — досить заможні люди, у них велике господарство, на якому працюють також і наймані робітники — збіднілі селяни. Мартин платить робітникам «на своїх харчах тридцять рублів», крім того, утримує сина-чиновника. Відповідно до указу, чиновники були зобов'язані подати документи, які підтверджували б їхнє дворянське походження. Якщо ж таких документів не буде, то їх прирівняють у правах до селян. Тому Красовський демонструє зверхність над Борулею.

Дворяни, як видно з твору, у суспільстві залишаються привілейованим класом, хоча селяни типу Борулі не поступаються їм у статках. Отож із п'єси перед нами постала Україна середини 80-х років ХІХ століття. Зважаючи на те, що це був один із перших творів письменника на сучасному матеріалі, то, безперечно, «Мартина Борулю» з інтересом сприйняли перші його глядачі (прем'єра відбулася того ж 1886 року).

У чому ж секрет більш ніж 100-річної сценічної популярності п'єси? Безперечно, в тому, що твір загальнолюдськими, так званими вічними проблемами.

4. Проблематика п'єси

- Проблема людської гідності, усвідомлення того, що щастя не в чині або посаді;
- проблема праці, як духовної потреби і джерела матеріального статку;
- проблема батьків і дітей;
- проблема кохання і сімейного щастя.

Коментар учителя

Історія з дворянством мала місце і в родині Тобілевичів. Батько І. Карпенка-Карого, Карпо Адамович, за походженням був зубожілим шляхтичем, якого імперська влада після приєднання правобережних українських земель до Росії позбила станового привілею, змусивши йменуватись міщанином, «доказывающим дворянство». Для Карпа Адамовича це «доказування» дворянського титулу стало чи не сенсом усього життя, тоді як діти дивилися на марні батькові клопоти

з іронією. Дружина І. Карпенка-Карого Софія Віталіївна згадувала про те, як старший Карпо Адамович затіяв судову справу про визнання роду Тобілевичів дворянським: «і все, здається, було вже зовсім готове, коли раптом хтось із писарів довідався, що в давніх паперах Тобілевич, а в нових Тобелевич, — і в дворянстві відмовили. Батько мало не заслаб з горя. Зібрав докупи всі права, герб, грамоту, зв'язав наглухо мотузкою і заховав на самий спід скрині...». Цікавою була реакція старшого Тобілевича на п'єсу «Мартин Боруля»: «Через багато літ, коли давня залежність і бідність згадувались як тяжкий сон, прочитав Іван батькові свою комедію «Мартин Боруля», старий слухав, а врешті з німим докором погрозив синові пальцем, а в очах було повно сліз. У цій комедії він пізнав себе, своє колишне горе».

5. Бесіда за питаннями

- Для Карпа Тобілевича, як і для Мартина Борулі, відмова у дворянстві була горем, трагедією всього життя. Чи так сприймає ситуацію читач?
- Жанр п'єси «Мартин Боруля» визначають як трагікомедію. Доведіть, що твір має жанрові ознаки і комедії, і трагедії.
- Доведіть, що драматург психологічно вмотивовано підготував розв'язку твору, переконавши читачів, що спроби Мартина підмінити особистісні етичні цінності становою належністю — велика помилка.

Коментар учителя

У фіналі бачимо, що Мартин зазнає невдачі в усьому: сусід-поміщик виграє позов у суді, Степан втрачає роботу, Націєвський тікає від Марисі. Отже, всього цього могло не бути, якби Боруля залишався собою.

П'єсу «Мартин Боруля» вважали новаторською не лише в жанровому і тематичному аспектах. Як драматург-новатор, І. Карпенко-Карий шукав ще не відомих стежок. Він звів до мінімуму роль комедійної інтриги, поставив на першому плані суспільно-психологічну характеристику провідних персонажів, увів епізодичні сцени, зовнішньо не пов'язані із сюжетом п'єси, проте важливі з погляду глибшого розкриття ідейного задуму — сатиричного зображення заможної верхівки села, що в гонитві за дворянськими привілеями ігнорує здорові морально-етичні норми.

6. Завдання на картках

З поданих рис характеру оберіть ті, що притаманні Мартину Борулі	
хвальковитість	
турбота про рідних	
рішучість	
улесливість	
щедрість	
прискіпливість	
недалекоглядність	
хоробрість	
поблажливість	
жадібність	
наївність	
зарозумілість	
простодушність	
працьовитість	

■ Сцена з вистави «Мартин Боруля» (Національний академічний драматичний театр ім. І. Франка. 1950)

VI. ПІДСУМОК УРОКУ

Запитання до учнів

- Чи можете ви назвати подібних до Мартина Борулі персонажів у світовій літературі? (Ж.-Б. Мольєр «Міщанин-шляхтич»)
- Які спільні ознаки вони мають?

VII. ОГолошення РЕЗУЛЬТАТІВ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ НА УРОЦІ

VIII. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

Скласти цитатну характеристику до образу Мартина Борулі. Коротко охарактеризувати одного з другорядних героїв твору*

Література

1. *Веретельник Л. І.* Крах мрії про дворянство (Два уроки компаративного аналізу творів І. Карпенка-Карого «Мартин Боруля» і Ж.-Б. Мольєра «Міщанин-шляхтич») // Вивчаємо українську мову та літературу. — 2010. — № 31. — С. 15.
2. *Карпенко-Карий І.* Драматичні твори / Вступ. ст., упоряд. і приміт. Р. Я. Пилипчука; Ред. С. Д. Зубков. — К. : Наук. думка, 1989. — 608 с. : портр. — (Б-ка укр. літ. Дожовт. укр. літ)

■ Сцена з вистави «Мартин Боруля» (Національний академічний драматичний театр ім. І. Франка, 2011)

■ Фрагмент з кінострічки «Мартин Боруля» (Режисер: А. Швачко; к/с ім. О. Довженка, 1953)

3. *Літературознавчий словник-довідник*/ Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. . — К. : ВЦ «Академія», 1997. — 752 с.
4. *Макуха Л. О.* Трагікомедія І. Карпенка-Карого «Мартин Боруля». Дворянство як міф про краще життя. 10 клас // Вивчаємо українську мову та літературу. — 2011. — № 14. — С. 8.
5. *Новиков А. О.* Український театр на уроках літератури. — Х. : Вид. група «Основа», 2011. — 110 [2] с. — (Б-ка журн. «Вивчаємо українську мову та літературу»; Вип. 6 (91)).
6. *Рудницька О. Б.* Розробки уроків з української літератури для 10 класу 12-річної школи // Бібліотечка диво слова. — 2010. — № 7.
7. *Українська література. 10 клас. I семестр. Академічний та рівень стандарту* / О. П. Ващенко, С. М. Головатюк, Г. Д. Корнух, Л. В. Манян, В. Г. Сухенко, Н. І. Щастливцева / Упоряд. О. М. Чхайло. — Х. : Вид. група «Основа», 2010. — 128 с. (Серія «Мій конспект»)

ДОДАТОК

- *Містерії* — західноєвропейські середньовічні релігійні драми, що виникли на основі літургійного дійства. В основу релігійної та великодньої містерії покладено біблійні сюжети. Виникнувши у XIII ст., вона поширилась у XIV–XV ст. в Італії, Англії, Німеччині, Нідерландах, Франції у вигляді масових видовищ.

- *Міраклъ* — один із жанрів середньовічної релігійно-повчальної драми, за основу якої бралися розповіді про «чуда», здійснені Богородицею. Сюжети запозичувалися з житій, апокрифів, східних переказів тощо.
- *Мораліте* — повчальна алегорична драма, поширена в Західній Європі у XV–XVII ст. В Україну прийшла з розвитком шкільного театру кінця XVI — початку XVII ст. і проіснувала до середини XVIII ст. як різновид шкільної драми. П'єси цього жанру виставлялися на Масницю. Вони закликали до медитації про сенс життя, нагадували про неминучість розплати за гріхи, відображали загальні закони світопорядку.
- *Інтермедія* — невеликий розважальний драматичний твір, який виконують між актами вистави.
- *Шкільна драма* — жанр латиномовної релігійної драматургії, що виник на межі XV–XVI ст. в країнах Західної Європи. Походження шкільної драми пов'язане із статутом церковних та світських навчальних закладів, у яких сценічні вистави були обов'язковими для засвоєння латини.

Створено за унікальною методикою для повторення матеріалу шкільного курсу та систематизації знань, розроблена Українським центром підготовки абітурієнтів, що дасть змогу успішно підготуватися до ЗНО-2012.

- Контрольні тести до кожної теми
- Тести у форматі ЗНО-2012
- Теоретичний матеріал
- Відповіді до тестів

УКРАЇНСЬКИЙ
ЦЕНТР
ПІДГОТОВКИ
АБІТУРІЄНТІВ

ЗНО 2012
ГРУНТОВНА ПІДГОТОВКА
ЗА **100 ДНІВ**

Українська мова код 128-316760У
Українська література код 128-316759У

 КУПУЙТЕ: WWW.RANOK.COM.UA
 ЗАВАНТАЖУЙТЕ: WWW.E-RANOK.COM.UA **ціна 45,00 грн.**
 ЗАМОВЛЯЙТЕ: pochta@ranok.com.ua, а/с 3355, Харків 61145, «Книга поштою» (057) 7-177-455 від 8:30 до 21:00